

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

De Praktijk

De olifant die iedereen dragen kan en de leeuw die iedereen veilig brult

Van arme probleemverzadigde verhalen naar rijke en verbindende verhalen

Kristel Kuppens

Gezinnen lopen vaak vast in probleemverhalen. Ook therapeuten voelen zich soms machteloos in het omgaan met rigide, steeds terugkerende probleemverhalen. In deze Praktijk illustreer ik het werken met verhalen in gezinnen die vastlopen (gebaseerd op Vermeire, 2007), in mijn werk als psychologe/psychotherapeute bij Jeugdzorg Ter Elst in Duffel. Dit is een observatie- en behandelingscentrum waar jongeren tussen 3 en 21 jaar met gedrags- en emotionele stoornissen begeleid worden.

Onze cliënten en hun families staan vaak ernstig onder druk. Ouders dragen zelf beladen geschiedenissen met zich mee en leven in financieel en emotioneel moeilijke omstandigheden. De meeste ouders van kinderen die in ons observatie- en behandelingscentrum worden opgenomen, leven als koppel op gespannen voet en hebben een beperkt en weinig steunend netwerk. Ze hebben een lange weg achter de rug binnen de hulpverlening en voelen geen vooruitgang. Als hulpverlener krijg je dan uitzichtloze verhalen te horen. Mensen geloven niet langer in verandering.

Dat gold ook voor Rudy, de vader van de twaalfjarige Davy. Davy wordt binnen een gedwongen jeugdrechtsbankkader in ons centrum geplaatst. De jeugdrechtsbank beschrijft Rudy als een agressieve man die een onveilig leefklimaat biedt voor Davy. Rudy is verwickeld in een verbitsterde strijd om de (hoofd)verblijfsregeling voor Davy sinds hij weg is bij de moeder van Davy. Zowel moeder als Rudy willen de exclusieve voogdij. Ze vertrouwen elkaar niet. Moeder beschuldigt vader van ernstig agressief gedrag, zowel vroeger als nu. Tussen Rudy en zijn nieuwe partner, Nadine, zijn regelmatig heftige ruzies. Ook naar hulpverleners is er in het verleden agressie geweest. De plaatsing van Davy in het centrum is ge-

Kristel Kuppens

baseerd op het moeilijke en negatief geladen contact van Davy met moeder, wat ook te maken heeft met het feit dat hij liever bij vader wil wonen. Omwille van de onveilige thuissituatie bij zowel moeder als vader besluit de jeugdrechtsbank uiteindelijk om Davy in ons centrum te plaatsen.

Dit gezin is representatief voor de gezinnen die zich in ons centrum aanmelden. Ze bevinden zich op een woelige, stormachtige oceaan. De storm is vaak de enige focus. Voor hen zijn de conflicten en problemen het enige zichtbare. De positieve onderlinge verbindingen raken zoek. Overleven is het enige wat overblijft. Probleemverhalen zetten hen vast en de gezinsleden geloven niet langer in verandering, noch in zichzelf, noch in elkaar. Hulpverleners en andere betrokkenen worden vaak meegezogen in deze focus. Gezinnen en jongeren worden verengd tot probleemdiagnosen en -hypothesen. Ze zijn hun probleem.

De gesprekken met Rudy en Nadine verlopen aanvankelijk rusteloos. Ze dagen niet altijd op. Wanneer ze er zijn, vult de kamer zich met strijdverhalen. Rudy heeft een turbulente levensloop gekend. Als minderjarige zat hij in gesloten instellingen, nadien belandde hij in het nachtleven als portier en pleegde hij verschillende strafbare feiten als lid van een criminele organisatie. Hij was een periode dakloos en woonde samen met Nadine in zijn wagen op straat.

Agressie is een rode draad in de gesprekken. Rudy beschrijft zichzelf als een man die niet met zich laat sollen. Hij vertelt dat hij niet meewerkt aan 'het systeem' in onze samenleving, dat hij lak heeft aan personen die gezag over hem willen uitoefenen. Hij ziet zichzelf als iemand die voor niets of niemand aan de kant gaat, ook niet voor mij als hulpverlener, verzekert hij mij. Hij gaat voor zijn overtuigingen, desnoods met geweld. Ik val stil. Ik kan alleen maar luisteren, soms heel ongerust, soms totaal moedeloos en uitgeblust, soms duidelijk geïrriteerd en soms echt bang. Mijn interventies blijken vaak een slag in het water. Spreken over het conflict tussen beide ouders en wat dat met hen beiden doet, hoe wisselwerkingen elkaar onbedoeld versterken, of hoe ze opnieuw werk kunnen maken van eigen ouderschap met Davy in plaats van te strijden als voormalige partners, hebben geen effect. Kwaadheid blijft de overhand hebben. Rudy's verhalen blijven over vroeger gaan en over hoe Davy's moeder hem 'systematisch en intentioneel' in een slecht daglicht wil krijgen. Als man kan hij dat niet accepteren en komt hij voor zichzelf op, desnoods met geweld. Rudy is woest op hulpverleners en op de rechtbank omdat ze hem slechts als een gewelddadige man zien. Ik merk hoe wisselwerkingen elkaar versterken. Rudy voelt zich machteloos ten opzichte van de perceptie dat hij als een agressor gezien wordt. Hij is kwaad omdat

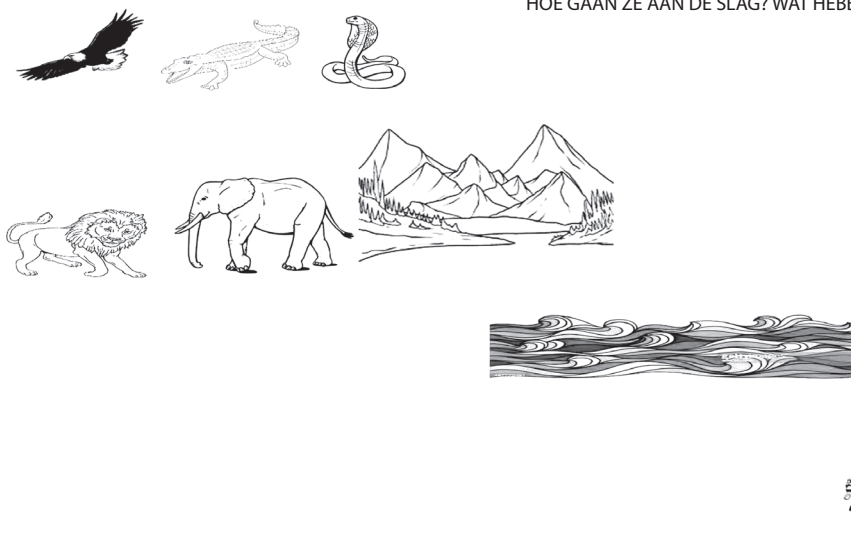
De olifant die iedereen dragen kan en de leeuw die iedereen veilig brult

iedereen zijn oordeel toch al klaar heeft: Davy's moeder, de jeugdrechter, zijn raadsonderzoeker/consulente, andere hulpverleners. Niemand ziet waarom hij zo kwaad is, wat hem wordt aangedaan, hoe sterk de relatie is tussen hem en zijn zoon. Hij voelt zich als vader volledig naar de zijlijn geschoven. Deze machteloosheid maakt hem opnieuw woedend. Hoe meer Rudy zijn zoon thuis wil hebben en probeert op te boksen tegen deze perceptie, hoe meer hij verschijnt als agressor. In zijn zelfbeleving lijkt hij door de tijd heen verengd te zijn tot alleen dit aspect, tot iemand die opkomt voor zichzelf, als het nodig is met geweld. We zitten in verhalen en identiteiten die vastzetten.

Nadine zit eveneens vast in de probleemdefiniëring rond Rudy. Zij vertelt hoe moeilijk het is om met Rudy van mening te verschillen, dat ze dan in heftige ruzies terechtkomen. Zij laat ook niet met zich sullen. Het komt niet tot slaan maar er sneuvelen wel eens borden en deuren. Ze wisselt in het partij kiezen voor Rudy dan wel voor zijn ex-vrouw. Ook zij vindt Rudy te heftig in zijn reageren. Rudy en Nadine slagen er niet in een positieve identiteit te ontwikkelen als nieuw samengesteld gezin. Een nieuwe partnerbreuk dreigt.

Ik besluit een verhaal te introduceren zoals Sabine Vermeire bij een workshop demonstreerde (2014, mondelinge overdracht). Het is een poging tot verbreding van de gesprekken en het verruimen van de identiteit voor dit koppel.

MAAK ER JULLIE VERHAAL VAN:
HOE GAAN ZE AAN DE SLAG? WAT HEBBEN ZE NODIG?

Kristel Kuppens

‘Een woeste leeuw, een olifant met enorme slagstanden, een arend, een gifslang en een krokodil willen hun thuisland ver weg bereiken. Om daar te geraken moeten ze over een enorm gebergte met smalle bergpaadjes, steile toppen en diepe kloven. Nadien moeten ze een woest kolkende rivier oversteken. Hierna wacht hun een vleesetend en dodelijk kannibalendorp. Pas als ze deze hindernissen overwonnen hebben, bereiken ze hun thuisland.’

Ik vraag Rudy en Nadine na te denken over deze tocht. Hoe zullen de dieren hun tocht organiseren? Hoe gaan deze dieren aan de slag? Wat hebben ze nodig op hun tocht? Rudy en Nadine reageren eerst lacherig en weigerachtig. Ik verduidelijk dat het een nieuwe methodiek is waarop ik graag hun commentaar zou krijgen. Dit laatste argument geeft een aarzelende doorslag. Ze willen een poging wagen. Ze leggen me uiteindelijk het volgende verhaal voor:

‘Vooraleer de tocht te starten besluiten de dieren een pact te sluiten. Alle dieren zijn potentieel dodelijk voor elkaar. Er wordt afgesproken dat ze elkaar voor de periode van de tocht met rust laten en zullen samenwerken tot het einde. Na de tocht kan elk zijn weg weer vervolgen. De arend vertrekt op een verkenningsstocht over het gebergte en de rivier. Hij geeft aanwijzingen voor de reis: de vlotste weg doorheen het gebergte, de smalste oversteek bij de rivier. De olifant neemt vervolgens de krokodil, de slang en de leeuw op zijn rug en samen vatten ze de tocht aan. Op deze manier kunnen de andere dieren hun krachten sparen. De arend loodst hen er doorheen. Aangekomen bij de kolkende rivier gaat de krokodil op verkenning. Hij zoekt en vindt een rustige en oversteekbare plaats. Het is opnieuw de olifant die anderen draagt: de leeuw en de slang. De arend en de krokodil maken zelf de oversteek. Bij het kannibalendorp gearriveerd, maakt de leeuw zijn rol waar. Hij doodt iedereen in het dorp. Wanneer de kust veilig is, kunnen de anderen tevoorschijn komen en een veilige doortocht maken.’

Bij het vertellen van hun verhaal noteer ik zorgvuldig wat ik hen hoor vertellen en vraag hen of ik een aantal zaken mag voorleggen die me opvielen. Ik merk dat ze in hun verhaal zaken tonen waaraan ze waarde hechten.

Van een verarmde identiteit naar een rijke identiteit

Anderen dragen in moeilijke tijden is belangrijk in hun verhaal. De olifant die draagt. Ik vraag Rudy of hij, kijkend naar zijn eigen omgeving,

De olifant die iedereen dragen kan en de leeuw die iedereen veilig brult

iemand ziet die anderen soms figuurlijk draagt of steunt. Hij noemt onmiddellijk Nadine. Zij is er altijd in moeilijke omstandigheden voor iedereen in het gezin: voor hem, voor haar kinderen, voor Davy, voor de buurt. Nadine is verrast. Ze vindt het inderdaad erg belangrijk dat anderen bij haar terecht kunnen. Dat Rudy dit opmerkt en benoemt is nieuw voor haar. Nadine komt in het vizier als sterk en dragend, Rudy als een partner die haar apprecieert en dankbaar is. Persoonlijke en partner-identiteit worden verruimd. Er komen, zo doende, nog enkele belangrijke thema's aan de orde.

Het eerste thema is onafhankelijkheid. Elk moet (na afloop) een eigen weg kunnen volgen. Alle dieren in het verhaal zijn onverschrokken solo-overlevers. Rudy en Nadine komen met verhalen die bevestigen dat zij als koppel en als individu echte overlevers zijn. Hun persoonlijke turbulente levens, de periode na de scheiding, de periode op straat, het heropbouwen van een leven, het vinden van een eigen thuis en opnieuw beginnen. Zij kunnen het. Zij weten wat ervoor nodig is. We ontdekken dat als het moet, ze met weinig middelen doorzetten, en dat ze daarbij op een bijzondere manier sluw, slim en creatief zijn. We ontdekken anderzijds dat je soms anderen tijdelijk nodig hebt om je eigen weg te kunnen volgen en op lange termijn onafhankelijk te kunnen blijven.

Ook daadkracht en bescherming zijn thema's die naar voren komen. De leeuw staat voor daadkracht en onverschrokken zijn. Dat is soms nodig voor je eigen overleven en dat van anderen. Bescherming van jezelf, bescherming van anderen. Rudy doet dat op een zeer duidelijke manier. 'Het leven is soms hard. Een harde stijl is soms nodig.' Nadine herkent dat. Rudy die zichzelf beschermt tegen anderen, Rudy die haar en zijn zoon beschermt ten opzichte van de gewelddadige ex-partner van Nadine. Het 'dubbel luisteren' naar geweld is hier een helpend idee. Naar geweld kan geluisterd worden als een strijd tegen bepaalde omstandigheden en tevens als een strijd vóór bepaalde waarden. Rudy strijdt tegen de agressie van Nadines ex-partner en vóór de bescherming van zijn gezin. Hij strijdt tegen Davy's moeder en vóór het doorbrengen van tijd met zijn zoon.

Ik probeer Rudy's daadkracht en lef te verruimen, breder dan alleen de agressieve component. Hij durfde het aan om een onbewoonbaar verklaard huis bewoonbaar en veilig te maken voor zijn gezin, soms met gevaar voor eigen leven (onveilige elektriciteit, onbetrouwbare vloeren en plafonds). Het spreken over verbouwingen lijkt in eerste instantie geen onderwerp voor een therapiekamer. Toch pleit onder andere Peeters (1998) ervoor om aan *bavardage* (kletsen) te doen. Ogenschijnlijk triviale

Kristel Kuppens

thema's leggen vaak krachtige waarden bloot waar mensen belang aan hechten. Door deze waarden vast te houden, te verkennen en de identiteit van mensen te verruimen tot een constructieve waardevolle identiteit, kan uiteindelijk het contrast tussen hun gewelddadig handelen en deze identiteit onderzocht worden.

Stilaan komen er in de woeste, overspoelende oceaan van dit gezin veilige gebieden in het vizier. Rudy en Nadine vertellen rustiger en enthousiaster dan voorheen. Dit zijn thema's die hen op een positieve manier verbinden met elkaar en met zichzelf. Alsof ze plekken ontdekken buiten de storm waar ze voor anker kunnen gaan en waar ze opnieuw verbinding met elkaar vinden.

De metafoor als inspiratie voor eigen levensvragen

Aan de hand van hun verhaal en de daaropvolgende toelichting van hun kant worden een aantal mogelijkheden besproken.

Een pact: er wordt een pact gesloten voor de duur van de tocht. Er wordt een soort staakt-het-vuren afgekondigd. Ik leg hen voor of een gelijkaardig staakt-het-vuren helpend zou kunnen zijn in de strijd tussen Davy's moeder en Rudy. Ze zien wel iets in dit idee. Ze besluiten zich te richten op de zoektocht naar eigen identiteit en ouderschap, op hun nieuwe gezin. De juridische procedures worden voorlopig opgeschort.

Een 'stop-verken-plan': de situatie stopzetten, een verkenningvlucht organiseren en een plan bedenken vooraleer erin te vliegen. Lachend vertellen ze dat ze het inderdaad goed bedacht vinden van zichzelf. Zou dit idee ook helpend kunnen zijn in hun eigen leven? Er komt een nieuw overleg aan op de sociale dienst van de jeugdrechtbank waarvoor Davy's moeder en Rudy zijn uitgenodigd. Kan het helpend zijn bij Davy's moeder en de raadsonderzoeker van de jeugdrechtbank op voorhand te vragen waarover het overleg zal gaan? Welke thema's willen Rudy en Nadine graag zelf inbrengen? Rudy wil immers niet opnieuw ontploffen als hij zijn ex ziet. Hij vindt het belangrijk niet slechts als agressor gezien te worden. Welke rol kan Nadine op zich nemen als kwaadheid opnieuw de kop opsteekt? Op welke manier kan dit werken voor Rudy?

Bij het nadenken over deze vragen merk ik verbaasd op dat zij steeds meer opvoedingsthemas belangrijk vinden. De strijdthemas met Davy's moeder zijn verminderd. Het op voorhand plannen en voorbereiden van eigen thema's laat Rudy meer eigen invloed ervaren in tegenstelling tot eerdere gesprekken waar hij het idee had invloed te moeten ondergaan.

De olifant die iedereen dragen kan en de leeuw die iedereen veilig brult

Zijn woede zakt. Het ervaren van eigen positieve invloed is een belangrijke schakel in het voelen van eigenwaarde en welbevinden. Door stil te staan bij de verschillende niveaus van invloed; positief, negatief, op jezelf en op de ander, lukt het uiteindelijk om te kijken naar eigen negatieve invloed op anderen (Van den Berge, 1998).

Aflossen: de dieren in het verhaal lossen elkaar af in het actie ondernemen. Wanneer is dit nodig in hun eigen leven? Nadine geeft aan dat ze graag afgelost wil worden wanneer ze te lang moet dragen. Rudy wanneer hij te emotioneel of te heftig in zijn reageren wordt. Ze vinden het een goed idee om bij elkaar alert te zijn voor deze signalen en elkaar toe te laten de situatie over te nemen.

Dit elkaar aflossen heeft voor Rudy nog een eigen betekenis. Wanneer we samen met hem naar zijn verleden kijken, horen we hoe elkaar aflossen ook in zijn leven als portier een belangrijke actie was. Er mochten lastige klanten naar buiten gewerkt worden maar collega's grepen in wanneer je dat te hardhandig deed. Elkaar aflossen krijgt plots de betekenis van onvoorwaardelijk voor elkaar instaan. Deze betekenis sluit aan bij het mannelijke, krachtdadige zelfbeeld van Rudy en maakt mogelijk dat Nadines ingrijpen niet begrepen wordt als overnemen omdat hij faalt.

Daadkracht en lef: Nadine en Rudy zijn meesters in overleven, elkaar dragen en aflossen, en bescherming opbouwen. Zowel Rudy als Nadine krijgen tijdens het vertellen steeds meer voeling met deze innerlijke krachten. Welk plan hebben ze nodig wanneer ze in de toekomst met moeilijkheden geconfronteerd worden? Welke acties willen ze bijhouden, welke stukken identiteit willen ze niet verliezen? Herontdekte stukken identiteit worden verankerd door ze te verkennen in en te verbinden met hun heden, hun verleden en hun toekomst.

Van alleen staan naar identiteit die verbindt met anderen

Rudy en Nadine raken meer verbonden met elkaar. Er ontstaan opnieuw ideeën hoe zij vanuit een positieve partneridentiteit de toekomst tegemoet kunnen treden. Rudy komt in contact met verloren stukken van zichzelf. Rudy's vader, een plichtsbewuste havenarbeider, bleek ook een man die vuistwerk niet uit de weg ging. Risicovolle opdrachten werden eerst met de collega's doorgenomen om gevaarsituaties voor zichzelf en de anderen zo veel mogelijk in te dijen. Collega-arbeiders beveiligden elkaar door in te grijpen als er iemand te risicovol bezig was. Nieuwe identiteit raakt hier verbonden met een bekende en vertrouwde identi-

Kristel Kuppens

teit van zijn vader. Hillewaere en Sins (2008) geven aan dat onder andere het verbinden met belangrijke familieleden en het onderzoeken van familie-identiteit een sterk effect kan hebben op persoonlijke groeimogelijkheden. Rudy's vader leerde gaandeweg andere manieren om bescherming voor zichzelf en zijn gezin te organiseren. Hij verhuisde, weg van een negatief milieu. Zijn vader gebruikte geen agressie meer bij zijn laatste partner. Rudy ontdekt dat het oké is om je te (laten) begrenzen wanneer je acties negatieve effecten riskeren. Vuistwerk is niet in alle omstandigheden de juiste weg.

Het verkennen van de relatie met zijn vader leert ons dat Rudy's vader, net als hij zelf, schoolresultaten zeer belangrijk vond. Dit is een deel vader-identiteit dat hem positief verbindt met wat er vanuit de rechtbank belangrijk gevonden wordt.

Gedurende de periode van een jaar en maandelijks gesprekken leren we hem steeds meer kennen als een vader die nadenkt over zijn zoon, zijn zoons moeilijkheden, zijn gezin en hoe hij graag een goede balans wil vinden in zijn nieuw samengestelde gezin. Tussen de negende en de tiende bijeenkomst vindt er een zitting bij de jeugdrechtbank plaats. Het belang van zijn moeder voor Davy kan besproken worden met de raadsonderzoeker van de rechtbank. Een rijkere identiteit met krachtige stukken komt op de gesprekstafel te liggen en wordt opgepikt door de rechtbank. Zij krijgen niet langer een 'agressor' te zien. Rudy krijgt meer ruimte als vader.

Vanuit de erkenning van deze krachtige stukken kunnen ook de moeilijkere thema's besproken worden. Rudy staat toe om samen een veiligheidsplan te ontwikkelen voor de momenten dat de spanningen te hoog oplopen. Hij voelt zich rustiger omdat hij ook gezien wordt als een man met sterktes. Het leveren van strijd om gezien te worden is minder nodig. Dat zorgt ervoor dat Davy's moeder iets van haar ongerustheid en strijd kan laten zakken. Ook zij is nu bereid tot een voorlopig staakt-het-vuren.

Besluit

Agressie en de strijd tussen Rudy en zijn ex-vrouw blijven af en toe terugkeren. Dominante probleemverhalen zijn dwingend. De gepresenteerde methodiek zorgde bij dit ouderpaar voor ademruimte. Rudy en Nadine vallen niet langer volledig samen met hun probleemverhaal. Aanvullende identiteiten, steunende vaardigheden, nieuwe ideeën en alternatieve verhalen zijn onderzocht en leverden nieuwe mogelijkheden op

De olifant die iedereen dragen kan en de leeuw die iedereen veilig brult

in het omgaan met hun moeilijkheden. Er ontstond reflectieruimte. Doorheen de begeleiding grepen we regelmatig terug naar deze nieuw ontdekte terreinen wanneer het paar opnieuw dreigde vast te lopen.

Ze ontdekten hoe oceanen uit gebieden bestaan, gebieden waar stormen woeden en waar rustige en rijk bevolkte wateren te vinden zijn. Ze ondervonden welke instrumenten ze nodig hebben om naar rustige wateren te laveren en welke identiteitsaspecten hierbij kunnen helpen.

Als therapeut gaf deze methodiek ook mij opnieuw zuurstof en houvast. Ik herontdekte een ouderpaar waarmee ik me kon verbinden.

Kristel Kuppens is klinisch psychologe en systeemtheoretisch psychotherapeute. Zij werkt als psychologe/psychotherapeute bij observatie- en behandelingscentrum vzw Jeugdzorg Ter Elst in Duffel en als geassocieerd trainer-opleider bij de Interactie-Academie in Antwerpen. E-mail: kristelkuppens@telenet.be.

Literatuur

- Hillewaere, B. & Sins, T. (2008). Ervaringsgericht perspectief. In A. Savenije, M.J. van Lawick, & E.T.M. Reijmers (red.), *Handboek systeemtherapie* (pp.239-247). Utrecht: De Tijdstroom.
- Peeters, F. (1998). Bavardage, een weloverwogen intuïtie in de hulpverlening. *Systeemtheoretisch Bulletin*, 16, 271-292.
- Van den Berge, L. (1998). Tussenschakels – Variëren op het thema ‘besef van invloed’. *Systeemtheoretisch Bulletin*, 16, 293-300.
- Vermeire, S. (2007). Verhalen brouwen bij ‘ongelofelijke’ problemen – Een speelse methode om het ondenkbare denkbaar en het ondoenbare doenbaar te maken. *Systeemtheoretisch Bulletin*, 25(2), 205-220.